

4. Кочан І.Н., Захлюпна Н.М. Словник-довідник з методики викладання української мови / І.Кочан, Н.Захлюпна. – Львів, 2002. – 250 с.
5. Наумчук М.М., Лушпинська Л.П. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови: Навчально-методичний посібник / М.Наумчук, Л.Лушпинська. – Тернопіль: Астон, 2003. – 132 с.
6. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика / О.Пометун, Л.Пироженко. – К., 2002. – 136 с.
7. Фасоля А.М. Особистісно зорієнтоване навчання: дидактичний аспект / Анатолій Фасоля // Українська мова і література. – 2003. – №48.
8. Федоренко Л.В. Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови / Валерій Федоренко. – Х.: “Основа”, 2010. – 424 с.

Ковальчук Н.П.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ИЗУЧЕНИЯ ПУНКТУАЦИИ

В статье рассмотрено понятие “интерактивные технологии”, виды интерактивных технологий, приведены примеры; указаны особенности применения интерактивных технологий в процессе изучения пунктуации в основной школе.

Ключевые слова: интерактивные технологии, интерактивные технологии кооперативной учебы, технологии коллективно групповой учебы.

Kovalchuk N.P.

INTERACTIVE TECHNOLOGIES OF STUDIES OF PUNCTUATION

In the article a concept is considered “interactive technologies”, types of interactive technologies, examples are resulted; the features of application of interactive technologies are indicated in the process of study of punctuation at basic school.

Key words: interactive technologies, interactive technologies of cooperative studies, technology of collectively group studies.

УДК 371.671:37.041

Кузнецова М.В.

МІСЦЕ І РОЛЬ ПІДРУЧНИКА В САМООСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ТВОРЧИЙ ДОРОБОК М.І.ПЕНТИЛЮК

У статті висвітлено питання щодо місця і ролі підручника в самоосвітній діяльності школярів, обґрунтовано доцільність використання інтерактивних методів навчання, розглянуто методичну систему самостійної роботи з підручниками “Українська мова” для 8, 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою за загальною редакцією доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки М.І.Пентиліюк.

Ключові слова: самоосвітня діяльність, функції шкільного підручника, інтерактивні методи і прийоми навчання.

Одне з пріоритетних завдань сучасної школи – розвиток самостійності, здатності до саморозвитку. У Концепції загальної середньої освіти зазначено, що освіта ХХІ століття – це освіта для людини, її стрижень – розвиваюча, культуротворча домінанта; виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, уміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію [1, с.97].

Важливу роль у самоосвітній діяльності школярів відіграє підручник. Пізнавальний інтерес учнів до вивчення української мови, якість знань залежать від уміння вчителя навчити школярів раціональним прийомам роботи з підручником.

Самостійна робота з навчальною книжкою є одним із основних засобів виявлення і розвитку в учнів творчих здібностей, підготовки їх до практичної самостійної діяльності.

Як не прикро це визнавати, на практиці часто використовують підручник для бездумного заучування теоретичного матеріалу, для виконання репродуктивних вправ і завдань.

Неоніла Шинкарук зазначає, що донедавна шкільний підручник був зорієнтований переважно на інформаційну і відтворювальну функції, які в основному закріплювали авторитарну модель навчання, учитель має передавати знання, а учень – оволодівати ними на рівні засвоєння – “привласнення” [2, с.168].

Результати досліджень, аналіз анкет, учнівських зошитів, студентських конспектів, відвіданих уроків показує, що частина школярів, студентів не володіє навичками роботи з підручниками, а отже, і з довідковою літературою, що, зрозуміло, ніяк не сприяє розвитку самоосвітньої діяльності учнів. Учителі не завжди реалізують можливості підручника, усі його функції.

Практика показує, що робота з підручником є результативною лише тоді, коли вчителі-словесники проводять її в певній системі та послідовності, правильно керують нею, співпрацюють з іншими предметниками.

Питанню щодо місця і ролі шкільного підручника на уроках української мови в самоосвітній діяльності учнів присвячено не так багато монографій, статей. Проблема, порушена в нашій статті, розглядалася в роботах О.Заболотного [7], М.Пентилюк [8], Н.Бондаренко [6], І.Хом’як [5], І.Лопушинського [3]. Саме на ці та інші публікації і спирався автор у своїй статті. Нами досліджено цю проблему, вивчено здобутки педагогів, розроблено методичні рекомендації для вчителів щодо роботи з підручником. Протягом тривалого часу ми збирали оригінальні вчительські знахідки, професійні секрети щодо роботи з підручником, апробували на власному досвіді. Дослідження показали: для досягнення ефективності в роботі з навчальною книжкою, перш за все, слід усвідомити всім учасникам навчально-виховного процесу роль і місце підручника в самоосвітній діяльності школярів. Підручник – це інструмент для вчителя та засіб навчання, інтелектуального розвитку, самовиховання для учня. Основна мета школи, і зокрема, підручника – вчити думати [3, с.4]. Тому слід докорінно змінити підхід до його використання, реалізуючи всі можливості та функції. З цією метою на допомогу вчителям, студентам, які проходять педагогічну практику, розроблено узагальнювальну блок-схему “Функції шкільного підручника” (За К.Плиско) [4, с.37]:

Визначено дидактичні умови організації роботи з підручником:

1. Роботу з підручником необхідно ретельно планувати, використовуючи інноваційні технології, інтерактивні методи навчання.
2. Роботу з підручником використовувати на всіх етапах уроку.
3. Повинна дотримуватися систематичність і послідовність.
4. Важливо дотримуватися взаємозв’язку різних видів роботи з підручником.
5. Характер завдань і запитань та їх складність на різних етапах навчання повинна змінюватись.
6. Необхідно забезпечити посильність, доступність, різноманітність, диференційованість завдань, враховуючи при цьому вікові та індивідуальні особливості.
7. Чітко, конкретно ставити завдання перед учнями, коригувати й мотивувати їх діяльність.
8. Учити дітей виділяти головне, узагальнювати та систематизувати прочитане.
9. Активно використовувати графічний та ілюстративний матеріал підручника.
10. Передбачати труднощі в самостійній роботі учнів із підручником, проектувати шляхи їх подолання.

Слід зазначити, що сучасні шкільні підручники, без сумніву, кращі за своїх попередників. Вони підготовлені відповідно до сучасних вимог лінгводидактики, створені на нових засадах.

Функції шкільного підручника	Зміст функцій підручника		
Інформаційна	Джерело знань, осмислення і запам'ятовування навчальної інформації	Реалізація цілей навчання і виховання; формування стійкої мотивації до навчання	Реалізація чотирьох змістових ліній: мовленнєвої, мовної, соціокультурної діяльності
Систематизуюча	Засвоєння знань у певній системі, відповідно до чинної програми		
Трансформуюча	Розвиток і саморозвиток особистості, інтелектуальний розвиток особистості	Диференціація і суб'єктивізація навчання, розвиток індивідуальних пошукових здібностей учнів	Формування комунікативної компетентності, розвиток образності, асоціативності, афористичності, розвиток мовленнєвої соціокультурної та діяльнісної компетенцій
Виховна	Формування національно-мовної особистості	Духовний і естетичний розвиток особистості	
Культурологічна	Залучення школярів до культурної спадщини українців		
Пізнавально-розважальна	Загадки, ребуси, розважальні ігри		

До праць такого типу належать підручники для 5, 6, 7, 8, 9, 10-х класів загальноосвітніх навчальних закладів за загальною редакцією доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки М.І.Пентилюк.

У підручниках вміщено не тільки матеріали, що розкривають зміст програми з української мови, а й інформацію, що сприяє інтелектуальному розвитку учнів, формуванню навичок їх самостійної пізнавальної діяльності, самоконтролю, формуванню мовної особистості. Нами проведено бліц-опитування вчителів української мови навчальних закладів м.Херсона щодо відмінної особливості цих підручників. Відповідь однозначна: “Дітям цікаво вивчати українську мову за такими підручниками. Зміст, структура, послідовність викладу, тексти, завдання, ілюстративний матеріал дають можливість творчо конструювати уроки, виявляти творчий потенціал учителя і учня, використовувати інноваційні технології, інтерактивні методи. Теоретичний матеріал можна вивчати індуктивно-дедуктивним способом (від аналізу до зв'язного мовлення). Підручники допомагають насолоджуватися словом, виховують справжніх українців”.

Іван Хом'як, доктор педагогічних наук, професор Національного університету “Острозька академія” зазначає: “Підручник “Українська мова” для 9 класу можна назвати новаторським і прогресивним, адже його автори раціонально подають навчальний матеріал згідно з вимогами програми” [5, с.22].

Здійснюючи апробацію підручників “Українська мова” за загальною редакцією М.І.Пентилюк, ми прийшли до висновку: важливо вчити школярів користуватися ними, знати особливості їх змісту, структури, розділи. Значну роль у цьому відіграють вступні уроки з використанням інтерактивних методів. Наприклад, у 9 класі під керівництвом учителя учні підготували урок-презентацію підручника, придумали оригінальну назву “Підручник – цар розуму, князь душі”. З інтересом дев’ятикласники слухали розповідь учителя про авторів підручника. Учні працювали в групах: I група в цікавій формі презентувала рубрики “Прочитайте і запам’ятайте”, “Із секретів синтаксису”, “Мовознавчі дослідження”, II група підготувала презентацію “Скарбничка мудрості”, лейтмотивом була теза – “Замислюючись над епіграфами, пізнаєш самого себе”. Зацікавив учнів міні-проект III групи “Краса врятує світ”, де учні представили відеколаж художніх полотен живописців, IV група провела полілог “Як підручник впливає на інтелектуальний розвиток”, презентувала рубрику “Читайте українською”. Такий урок дає можливість активізувати не лише всі види навчальної діяльності учнів, а й мотивує їх самостійну діяльність, викликає інтерес до підручника, вивчення синтаксичного матеріалу в 9 класі, розвиває дослідницьку самостійність, аналітичні здібності, а головне – допомагає зрозуміти основну ідею підручника – мова відіграє виняткову роль у житті кожної людини. У 8 класі на вступному уроці використано метод “Акваріум”. Група в центрі класу обговорює зміст підручника, обмінюється враженнями. Учні уважно слухають, після закінчення обговорення доповнюють, дискутують. У 10 класі використано метод “Прес”. Учні висловлюють свої думки щодо ролі підручника в самоосвітній діяльності: позиція – “Я вважаю, що...”, обґрунтування – “...тому, що (докази, приклади), висновки: “...отже, я вважаю, що...” Кожна група представляє лише один розділ. Така робота дає можливість школярам зрозуміти, що підручник не лише виконує інформаційну функцію, а, перш за все, виховує компетентну людину, розвиває інтелектуальні здібності.

Навички і вміння роботи з підручником формуються не самі по собі, а в результаті спеціальних вправ, завдань. Необхідна система і різноманітні методи.

Традиційні прийоми (репродуктивна самостійна робота): складання плану параграфа, виділення головної думки, добір власних прикладів, заповнення схем, таблиць на основі змісту параграфа забезпечують засвоєння знань на рівні запам’ятовування і відтворення інформації. Зрозуміло, що це не впливає на розвиток творчих здібностей учнів, не розвиває самоосвітню діяльність. Дослідження, спостереження свідчать, що більш вагомий результат досягається тоді, коли використовується пошукова самостійна робота; доречними є інтерактивні методи навчання, які повинні бути спрямовані на вивчення головної суті матеріалу, на розвиток дослідницької діяльності.

На допомогу вчителям нами розроблено методичну модель роботи з підручником, де окреслено інноваційні технології, інтерактивні методи і прийоми, які передбачають використання підручника, визначено систему усних і письмових мовленнєвих форм діагностико-коригувального моніторингу.

Методична модель роботи з підручником:

Інноваційні технології: технологія критичного мислення, науково-дослідницька робота, проєктивна методика, блокова система, технологія ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних запитань, ігрові технології, кооперативне навчання.

Інтерактивні методи і прийоми навчання: науково-практичні конференції, диспути, дискусії, комунікативні практикуми, мовознавчі дослідження, асоціювання, п’ятихвилинне есе, читання з передбаченням, взаємонавчання, взаємоопитування, круговий огляд, кутки, творчі ігри, акваріум, діаграма Вена, бліц – опитування, інтелектуальна розминка, вірю – не вірю, лицарський турнір, коло ідей, фантастична добавка, метод “Прес”, сенкан, ігри, “Шпаргалка”, поетична синонімія, лінгвістичний феєрверк, мозковий штурм, створення експрес-зошитів, міні-підручників.

Система усних і письмових мовленнєвих вправ: комунікативні вправи, умовно-комунікативні вправи, вправи на прогнозування змісту, вправи на сприймання та розуміння речення, редагування, вправи на розвиток уміння висловлювати судження щодо змісту.

Діагностико-коригувальний моніторинг, відстеження процесу формування в учнів умінь і навичок роботи з підручником: тестові завдання, анкети, експертні оцінки, діагностичні методики.

Очікувані результати:

- сформованість у школярів основних ознак критичного мислення: аналізу, синтезу, узагальнення, системності, класифікації;
- вироблення вмінь працювати з інформацією, текстом;
- розвиток дослідницьких якостей;
- здатність до самоконтролю, самооцінки, самовизначення, самокритичності;
- оволодіння учнями комунікативним мистецтвом, сучасними технологіями роботи з інформацією, формування навичок спростування.

Виділимо деякі методи інтерактивного навчання. За підручником для 8 класу, автори М.І. Пентилюк, І.В. Гайдаєнко, А.І. Ляшкевич, С.А. Омельчук, під час вивчення теми: “Головні члени речення. Підмет, способи його вираження” учням пропонується мовознавче дослідження, алгоритм характеристики підмета. Робота з підручником дала можливість школярам підготуватися до більш складної пошукової роботи: скласти діаграму Вена (прийом зіставлення, порівняння, знаходження спільних ознак).

Діаграма Вена

Простий підмет (одне слово)	Підмет	Складений підмет (кілька повнозначних слів)
Іменник у називному відмінку Займенник у називному відмінку Інші частини мови в значенні іменника Інфінітив	Головний член речення Відповідає на питання: хто? що? Означає предмет (особу, явище, поняття), про яке говориться в реченні	Складні власні назви Іменник у Н.в.+ іменник в О.в. з прийменником з. Іменник із значенням сукупності + іменник у Р.в. Сполучення числівника з іменником Весь, сам + підмет <i>Усі ми дуже дружбою своєю</i> <i>В. Стефаник</i>
<i>Хай живе істина стара: людина починається з добра!</i> <i>Л. Забашта</i>		

Цей метод сприяє активізації діяльності учнів, розвиває критичне мислення.

Важливу роль у формуванні роботи з підручником відіграє текст. У підручниках під загальною редакцією М.І. Пентилюк пропонуються текстові вправи аналітичного, креативного і корекційного характеру, що дає змогу формувати комунікативні навички учнів, реалізувати принципи систематичності й послідовності. Тематика текстів скерована на розвиток ерудиції, інтелекту, виховання патріотизму.

Високу результативність щодо формування навичок і вмінь роботи з підручником на уроках української мови має критичне читання тексту в парах, яке є різновидом групової навчальної діяльності учнів, об'єднаних спільною навчальною метою. За умов парної роботи всі учні в класі отримують можливість говорити, обмінюватись ідеями, спілкуватися, допомагати один одному висловлюватися, критично мислити, переконувати.

У підручниках є достатньо текстів для критичного читання, читання з передбаченням, читання з маркуванням. Наприклад, 9 кл., вправа 147. Видатні українці. Учні з'ясовують основну думку, добирають заголовок, визначають його структуру, обмінюються враженнями, переказують, аргументують.

Для того, щоб самотійна робота з підручником була ефективною, важливо дотримуватися взаємозв'язку класної й домашньої роботи. Домашнє завдання повинно бути

органічним продовженням класної роботи. Це дасть змогу глибше осмислити вивчене на уроці, закріпити, розвинути вміння і навички самостійної роботи з підручником. Домашні завдання, як правило, різнорівневі: I рівень – обов'язковий мінімум для всіх, II рівень – індивідуальне, за бажанням, III рівень – творче завдання. Учні готують лінгвістичні повідомлення, словникові диктанти, інтелектуальні складні питання для розмірковування, запитання для вчителя, виписують ключові слова, готуються до лицарського турніру, пишуть твори-мініатюри та інші.

Достатньо ефективною є самостійна робота учнів із системою запитань і завдань, що розміщені в кожному розділі підручника. Це дає змогу учням самостійно коректувати знання, готуватися до контрольної роботи, виконувати творчі завдання. Наприклад, підготувати тести, написати п'ятихвилинне есе, шпаргалку, підготуватися до творчої роботи: “У роботі з підручником найбільше труднощів я відчув...”, “Запитай сам себе” та інші.

Надзвичайно цікавою і корисною є групова робота щодо створення міні-підручників, експрес-зошитів. Презентуючи їх своїм однокласникам, діти бачать результати самостійної роботи з підручником, виробляють уміння працювати з додатковою літературою.

Правильно організована робота з підручником сприяє формуванню в учнів навичок самостійної пізнавальної діяльності, самоконтролю, розвиває творчі здібності школярів. Як зазначає І.Лопушинський, “...підручники мають забезпечити формування національно-мовної особистості школяра, належним чином підготувати його до майбутньої комунікативної діяльності” [3, с.8].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Довідник учителя української мови та літератури. Концепція загальної середньої освіти. – К: Ранок, 2006. – с. 97.
2. Шинкарук Н. Підручник має стати вікном у світ для кожної дитини. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 7-8. – С. 167-170.
3. Лопушинський І. Сучасні програми і підручники з української мови як вагомий механізм реалізації державної мовної політики в загальноосвітній школі України. [Електронний ресурс]: Державне управління: теорія і практика: електрон. фах. вид. НАДУ. – 2007. – №1.
4. Колектив авторів за редакцією М.І.Пентиліук. Методика навчання української мови в середніх закладах. Підручник. – К.: Ленвіт, 2008. – 400 с.
5. Хом'як І. Відповідність вимогам часу // Дивослово 2010. – № 7. – С.21-22.
6. Бондаренко Н. Новий підручник як невід'ємна складова системи перебування мовної освіти // Українська мова і література в школі. – 2005. – №2. – С.2-5.
7. Заболотний О. Навчальна книжка має захоплювати / О.Заболотний // Дивослово. – 2005. – №9. – С. 36.

Кузнецова М.В.

МЕСТО И РОЛЬ УЧЕБНИКА В САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЬНИКА. ТВОРЧЕСКОЕ ДОСТОЯНИЕ М.И. ПЕНТИЛЮК

В статье освещается вопрос о месте и роли учебника в самообразовательной деятельности школьников, обосновывается целесообразность использования интерактивных методов обучения, рассматривается методическая система самостоятельной работы с учебниками “Украинский язык” для 8, 10 классов общеобразовательных учебных заведений с обучением на украинском языке под общей редакцией доктора педагогических наук, профессора, заслуженного деятеля науки и техники М.И. Пентиліук.

Ключевые слова: самообразовательная деятельность, функции школьного учебника, интерактивные методы и приёмы обучения.

*PLACE AND ROLE OF THE TEXTBOOK IN THE SELF-EDUCATION ACTIVITY
OF THE STUDENT. CREATIVE PROPERTY M.I. PENTILYUK*

The article deals with the question on the role and place of the textbook in pupils' self-educational activity, the expediency of use of interactive training methods, methodical system of independent work with textbooks "the Ukrainian language" for 8, 10 grades in general schools with Ukrainian language training under the edition of the doctor of pedagogical sciences, professor, the honored worker of a science and technique Pentyl'uk M.I.

Key words: self-education activities, the functions of a school textbook, interactive methods and techniques of teaching.

УДК 371. 212. 2

Кузнецова Н.В.

СПЕЦИФІКА ДІАГНОСТИКИ ОБДАРОВАНОСТІ У ДІТЕЙ

У статті розглядається поняття обдарованості, виявлення обдарованості, методика навчання обдарованих дітей, зміна форми проведення занять, враховуючи феномен обдарованості, проблеми в навчанні обдарованих учнів.

Ключові слова: обдаровані діти, зміст навчання, типи навчання, диференційне навчання, здібності, нові програми.

Однією з основних задач системи національної освіти України є формування творчо активної, всебічно розвиненої особистості. Для розв'язання цієї задачі було впроваджено ряд державних документів і основним з яких є Доктрина національної освіти (2007 р.), де визначається стратегія й основні напрямки розвитку освіти України в XXI столітті: "Система освіти має забезпечувати підтримку обдарованих дітей і молоді, розвиток у них творчих здібностей, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості" [1, с. 20]. Інтелектуальний потенціал суспільства загалом і кожної людини зокрема, розвиток творчих здібностей особистості безпосередньо залежить від стану народної освіти. Тому без кардинальної перебудови в цій сфері неможливо забезпечити нову якість навчання і виховання молоді, досягти суспільного прогресу країни [3, с. 58].

Мета даної статті – акцентувати увагу на проблемах виявлення обдарованості та навчання обдарованих учнів, а також проаналізувати досвід вітчизняних та зарубіжних науковців з цієї проблеми, дослідження особливостей виявлення різних видів обдарованості на різних етапах розвитку учнів.

Актуальність статті не викликає сумніву, оскільки проблема діагностики обдарованості, її розвиток і реалізація є найважливішими та необхідними завданнями держав, спрямованих у майбутнє.

Свого часу соціолог і економіст В. Парето розвинув теорію "кругообертання еліт", згідно якої для підтримки стійкості суспільство повинне створити умови попадання в еліту найбільш талановитих зі своїх членів [5, с. 5]. Ще на початку минулого століття пильна увага зверталася на освітню роботу з обдарованими дітьми, тоді намітились основні напрямки досліджень проблеми обдарованості: природа обдарованості, її виявлення в дитячому віці і розвиток. Дослідження радянських психологів феномена "обдарованість" були включені в систему міжнародних та європейських досліджень і знаходились на рівні світової науки (П.П. Блонський, Л.С. Виготський, В.В. Зеньковський, Г.І. Россолімо, Г.І. Челпанов, В.М. Екземплярський).

До 1917 року в Росії існували гімназії, в яких виділялися і формувалися групи обдарованих учнів, але вони призначалися, в першу чергу, для дітей, батьки яких належали до "вищого світу". У 1936 році ці дослідження були припинені, навіть особливий підхід до